

ИМЕННАТА ДЕТЕРМИНАЦИЯ – МОРФОЛОГИЧНА ТРАДИЦИЯ И СЪВРЕМЕННИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

ВАНЯ ЗИДАРОВА

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
vanya.zidarova@gmail.com

Резюме: Изследването разглежда един от най-дискусионните проблеми в българската лингвистика – именната детерминация. Формирането на определени и неопределени форми на имената е важна структурно-семантична промяна в българския език. Граматично ядро на детерминацията е морфологичната категория определеност/неопределеност, свързвана главно с наличието на определителен член. Изследването прави преглед на мненията, свързани с детерминацията, от морфологична и съвременна гледна точка. Обсъждат се проблеми, засягащи типологията на категорията и семантичната ѝ структура. Именната детерминация е представена като категория на именната фраза, надхвърляща рамките на граматичната форма. В типологично отношение категорията се базира на семантични, комуникативни и прагматични признаци. Структурирани са четири сфери, включващи набор от семантични и прагматични признаци. За основни семантични опозиции се приемат бинарните опозиции *единичност : неединичност*, *референтност : нереперентност* и градуалната прагматична опозиция *неидентифицируемост : идентифицируемост*.

Ключови думи: определеност, неопределеност, именна детерминация, семантична структура, опозиции

NOUN DETERMINATION – MORPHOLOGICAL TRADITION AND CONTEMPORARY INTERPRETATIONS

VANYA ZIDAROVA

PLOVDIV UNIVERSITY “PAISII HILENDARSKI“
vanya.zidarova@gmail.com

Abstract: This research deals with one of the most topical and discussed problems in Bulgarian linguistics – noun determination. The emergence of definite and indefinite forms of nouns is one of the most important structural changes in the Bulgarian language. The grammatical nucleus of determination is the morphological category definiteness/indefiniteness whose expression is connected with the use of the definite article. The present study makes a review of opinions on the determination from morphological

and modern point of view. The paper discusses problems related to the typology of the category, its structure and semantic content, means of expression. Noun determination is presented as a category of noun phrase. Typologically determination is a semantic and pragmatic category based on the following oppositions: a semantic opposition singularity/non-singularity, a communicative opposition reference/non-reference, and a graded pragmatic opposition non-identifiedness/identifiability/identifiedness. On the basis of these semantic features four semantic areas with different content are proposed.

Keywords: definiteness, indefiniteness, noun determination, semantic structure, oppositions

Една от най-важните структурни промени в българския език е появата на определени и неопределени форми при имената, свързани с категорията, традиционно наричана определеност/неопределеност. Категорията възниква в ранния среднобългарски период и наличието ѝ дистанцира българския език от останалите славянски езици, приближавайки го съществено до редица индоевропейски езици с членна система.

Още през Възраждането категорията привлича вниманието на българските книжовници, а през втората половина на XX век и в началото на XXI вече разполагаме със значително количество изследвания, посветени на различни аспекти на определеността и неопределеността. Методите и подходите на описание са различни, авторите често застъпват противоположни гледни точки, дискутират както формалната парадигма, така и семантичното съдържание на категорията, правят паралели с други сродни и несродни езици. Но независимо от този многоаспектен, траен и задълбочен интерес, който проявяват българската лингвистика и чуждестранната българистика към проблема, все още не сме стигнали до единно виждане за категорията, нейната структура и съдържание. Основните въпроси, свързани с категорията, засягат теми като: произход и причини за формиране на категорията, диалектно проявление на категорията, типология на категорията, структура и семантично съдържание на категорията, типология на изразните средства, наличие или липса на неопределителен член. От практическо гледище се поставя въпросът за нуждата от две форми на определителния член в мъжки род и систематизиране на правила за употреба на членните форми. Категорията определеност/неопределеност е безспорно най-сложната именна категория. Все още чакат своя отговор редица принципи въпроси като: как следва да се нарича категорията, тъй като в повечето случаи тя се именува чрез признаците определеност и неопределеност; какъв е семантичният инвариант на категорията и кои са нейните субкатегориални елементи; кои са релевантните семантични признаци и опозиции в плана на съдържание; каква е структурата на категорията; каква е типологията на категорията; кои са граматичните средства на категорията; съществува ли неопределителен член в българския език; кои са факторите, обуславящи употребата на определени и неопределени форми; на кое равнище функционира категорията – морфологично, синтактично, текстово, и още много други. Съществуването на тези въпроси и днес, въп-

реки многобройните изследвания по темата, подсказва, че учените са все още далеч от постигане на единодушие в интерпретацията и изводите, отнасящи се до тази именна категория. Налице са множество различни подходи, различни интерпретации, различна методология, които водят и до различия в наблюденията и заключенията. Поради това смятаме, че едва ли в близко време всички отбелязани по-горе въпроси ще получат отговор.

Членуването на имената е отбелязано още във възрожденските граматика, но като имаме предвид незадоволителната теоретична подготовка на книжовниците през този период, разбираемо не можем да очакваме някакви граматични анализи и заключения. В началото на XX век започва да се обръща внимание и на семантичния аспект на членуването, макар и обясненията да са твърде общи. Например „кога съществителните трябва да означават определени, познати предмети и неща, служим си с поставяне на задименната частица, наречена член“ (Младенов, Попвасилев/Mladenov, Popvasilev 2012: 243).

Именно в началото на XX век се поставя началото на морфологичната интерпретация на детерминацията. Традиционно категорията бива разглеждана в типологично отношение предимно като морфологична, като една от именните категории в българския език, наричана с очевидно неподходящото име „определеност/неопределеност“. Тази морфологична перспектива се дължи вероятно на съществуването на определителен член морфема и парадигмата от членувани и нечленувани форми. В продължение на десетилетия морфологичната интерпретация е водеща в българската граматика, що се отнася до определеността и неопределеността. Първоначално вниманието е насочено преди всичко към въпроси, свързани с определителния член и членуването – типология на членната морфема, история и произход на членната морфема, опити за установяване на правила за употреба на определителния член, като на семантиката и типологията на категорията се отделя твърде малко внимание. В структурно отношение категорията се характеризира като структура от две грамеми – определеност и неопределеност, които се свързват на формално равнище с определителен член и т.нар. неопределена форма, маркирана с нулев член. По-голямо внимание се обръща на определеността и нейното изразяване, което вероятно се дължи на наличието на маркираща морфема. Неопределеността остава в периферията както на семантичните, така и на формалните изследванията. Традиционните български граматика и морфологичните изследвания от средата и от втората половина на XX век имат най-често описателно-предписващ характер и се придържат строго към морфологичната традиция (Андрейчин/Andreychin 1978; Стоянов/Stoyanov 1964, 1965, 1980; Граматика/Gramatika 1983; Пашов/Pashov 1999).

Л. Андрейчин, когото с основание можем да смятаме за основоположник на съвременната българска описателна граматика, разглежда определителния член като средство, с което „се означава определеност на предметите, което значи, че даденият предмет се явява в някакъв смисъл из-

вестен [...] било от непосредствено възприемане, било от предшествуващ разговор, било по логическо допущение“ (Андрейчин/Andreychin 1978: 177). Въпреки че за Л. Андрейчин семантиката не е основен обект на анализ, от цитираното мнение можем да направим извода, че авторът свързва определеността с многократно използвания по-късно признак „познатост“, „известност“ на предмета, за който иде реч. Изтъкнати са и факторите, които обуславят тази известност – първо, предметът се намира в полезрението на говорещия („непосредствено възприемане“), второ, известен е от предходния контекст (корелативност в съвременен смисъл), и трето, той е когнитивно познат („логическо допущение“). Впоследствие тези фактори ще бъдат многократно споменавани и изтъквани като причина за представянето на предмета като известен или неизвестен. И трите фактора са приемливи от днешна гледна точка, като в тях виждаме наченки на прагматично описание, което обаче не е методологично уговорено.

В редица свои изследвания Ст. Стоянов задълбочава анализа на определеността, но в общи линии остава на едни и същи позиции, заявени още в най-ранните му изследвания. Именно на него дължим утвърждаването на морфологичната категория, която той нарича чрез двете ѝ грамеми определеност/неопределеност. Не можем обаче да отречем заслугата му на автор, който пръв отделя специално внимание на категорията, посвещавайки ѝ монографични студии. Разсъждавайки предимно върху функциите и изразяването на определеността, Ст. Стоянов, също като Л. Андрейчин, всъщност свързва формите на определеността с комуникативните обстоятелства, които дават основание да се разглежда обектът като познат, известен. В семантичен план авторът изолира две основни значения на определеността – индивидуална определеност и количествена определеност. Въпреки че вниманието на Ст. Стоянов е съсредоточено главно върху определеността, все пак авторът не може напълно да изключи нейния корелат – неопределеността. Ст. Стоянов напълно игнорира наличието на лексемата „един“ в именната група и разглежда като израз на неопределеност само нечленуваните форми на името. На тези неопределени форми той приписва значението непознатост. Както Л. Андрейчин, така и Ст. Стоянов прибегват до признака „познатост“, който е прагматичен по природа, но единодушно определят категорията като морфологична. Ст. Стоянов отделя доста внимание и на въпроса за типологията на определителния член, класифицирайки го като морфема от собствен тип, която не съвпада с традиционните афикси и флексии. Ст. Стоянов е авторът на текста, засягащ определеността и неопределеността в Академичната граматика на българския книжовен език, том Морфология (Грамматика/Gramatika 1983), поради което там не намираме нещо ново и различно от вече установените традиции на описание. Позицията на Ст. Стоянов напълно се споделя и от П. Пашов, който говори за нова морфологична категория – „определеност“, която намира формален израз в членуването. Според П. Пашов, „когато назоваваме непознат, неизвестен предмет, си служим с основната, нечленуваната фор-

ма на съществителното име. Когато обаче този предмет е вече назован един път, значи е познат, и ние го назоваваме вторично с членуваната форма (Пашов/Pashov 1999: 71–72). Все пак П. Пашов уточнява, че определен в граматически смисъл може да бъде само предмет (лице, животно, явление), от което следва, че става въпрос за категория на съществителното име, въпреки че членуването засяга цялата именна система. Що се отнася до семантиката на категорията, П. Пашов върви по следите на Ст. Стоянов и разграничава индивидуална и количествена определеност, отбелязвайки и съществуването на генерична употреба на члена. В рамките на класическата морфологична традиция в центъра стои определеността (и определителният член), докато неопределеността на практика изобщо не занимава учените.

До 80-те години на XX век в българската граматика като цяло доминира морфологичната интерпретация на категорията, семантиката се коментира съвсем бегло, а повече внимание се отделя на въпросите за членуването и на фонетико-граматичните правила, регламентиращи употребата на пълен и кратък член в мъжки род. В изследванията от този период преобладава формално-граматичният подход, насочен главно към три въпроса: значение на категорията (като се анализира предимно определеността), типология на членната морфема, образуването на определени (разбирани като членувани) форми, нормативни аспекти на членуването. Неопределените именни форми са оставени доста встрани – както от парадигматична, така и от семантична гледна точка, а въпросът за съществуването на неопределителен член изобщо не стои на дневен ред. Изолиран остава опитът на Св. Иванчев през 60-те години на XX век да подходи по-модерно и да разгледа категорията от комуникативна гледна точка с оглед на конкурентните отношения между различните изразни средства. Прилагайки теорията за актуалното членение на изречението, Св. Иванчев въвежда комуникативния подход, а някои негови наблюдения и изводи звучат и днес достоверно (Иванчев/Ivanchev 1978). Изолиран за известно време остава и опитът на Ст. Георгиев да привлече вниманието върху неопределеността. Той пръв път повдига спорния и до днес въпрос за граматикализацията на лексемата *един* и формирането на неопределителен член в българския език (Георгиев/Georgiev 1978). През 80-те години езиковедите осъзнаха, че традиционното описание на определеността и неопределеността е незадоволително, че в тесен морфологичен контекст е невъзможно да се опишат всички прояви на категорията, че семантиката на категорията се нуждае от нов тип тълкувание, че се формира специфичен маркер за неопределеност. С пренасочването на вниманието от формата към съдържанието стана ясно, че тази категория е твърде различна от традиционните морфологични категории и описанието ѝ изисква принципно друг подход към фактите. С отварянето на темата за семантиката на определеността и неопределеността възникнаха и разногласията по темата, появили се разнородни, чес-

то противоречиви възгледи и тълкувания, които вместо да доведат до по-голяма яснота, всъщност превърнаха темата в отчайващо неясна.

През 80-те и 90-те години на XX век темата за определеността и неопределеността на имената се превърна в централна тема за българската морфология, като постепенно излезе от рамките на морфологичното описание и се свърза с логиката, прагматиката, текстологията, функционалната граматика. Основите на съвременното интерпретиране на категорията поставят изследванията на М. Лакова, Г. Гаргов, В. Станков, Т. Шамрай, Р. Ницолова, Ст. Буров, В. Зидарова. Характерно за този период е, че вниманието се пренасочи към неопределеността и към цялостното семантично структуриране на детерминацията. Разширяването на езиковите рамки, внасянето на нов подход при интерпретация на фактите, семантизацията и прагматизацията на изследванията превърнаха въпроса за определеността и неопределеността във въпрос за детерминацията. С въвеждането на термина *детерминация* се подчертава напускането на строго морфологичната традиция и навлизането в нов тип методология, който включва различен терминологичен апарат и привлича по-широк кръг от изразни средства – както морфологични, така и неморфологични. Постепенно морфологичният подход е изместен от функционално-семантичния, който има ясно изразена комуникативна насоченост. Вниманието се преориентира от правописнонормативната и парадигматичната страна на детерминацията към нейните семантични и прагматични измерения. Категорията се прехвърли от равнището на словоформата в равнището на именната фраза, което наложи, от своя страна, да се имат предвид всички компоненти на изказването. Разшири се и кръгът от детерминатори, чиито функции бяха съпоставени и прецизирани. Именно прагматизацията на семантичното описание изведе определените и неопределените фрази от сферата на морфологията и ги постави в контекста на изказването и речевия процес. Стана абсолютно очевидно, че детерминацията и дори нейното морфологично ядро е немислимо да бъдат адекватно анализирани в тесните рамки на граматичната форма и с помощта на утвърдените морфологични термини. Това доведе до привличането на доста разнообразен набор от теоретични платформи – семиотика, компонентен семантичен анализ, символна логика, комуникативна перспектива, функционално-семантична граматика, прагматика, семантика, философия на езика, теория на комуникацията, теория на референцията, актуално членение на изречението. Това теоретично и методологично разнообразие допринесе за многоаспектното анализиране на детерминацията, но внесе и известно объркване и хаос, що се отнася до изграждането на единна теория.

Можем да очертаем три основни линии на семантично описание, които се формират в съвременните изследвания върху детерминацията – *логико-семантична*, *референциална* и *прагматична*. Те рядко се срещат изолирано, почти всички автори съчетават два, а понякога и три подхода в стре-

межа си да предложат максимално пълно представяне на категориалната семантика и типология. Дори когато авторът е привърженик на морфологичния подход, той се съобразява с широк кръг изследвания и подходи при моделирането на детерминацията. Например, оставайки в руслото на морфологичната традиция, Ив. Куцаров прави съвременен анализ на определеността и неопределеността (той използва термина на Ал. Теодоров-Балан „положение“ за назоваване на категорията), като приема някои от позициите на В. Станков, що се отнася до признака „идентифицираност“, въпреки че като цяло следва установените възгледи в традиционната морфология. Изключение от традицията е, че авторът приема възможността категорията да не е двучленна, а тричленна, обръщайки внимание върху различните семантични абстракции в нея, включително и неопределеността (Куцаров/Kutsarov 2007).

Логическата линия на описание е представена най-последователно в труда на Г. Гаргов и В. Косеска-Тошева „Българско-полска съпоставителна граматика“ (Гаргов, Косеска-Тошева/Gargov, Koseska-Tosheva 1990). Кванторното моделиране на детерминацията има логико-философски характер и борави с дескриптивни понятия от областта на логическата семантика: пропозиция, квантификация, квантор, обект, предикат и предикация. Семантиката на детерминацията е изнесена от рамките на номиналната фраза и е обвързана с цялостната изреченска структура. Основните кванторни значения, посредством които авторите описват определеността и неопределеността, са екзистенциалност, единичност и всеобщност. Определеността изразява единичност, а неопределеността – екзистенциалност и всеобщност. Тази линия на описание е уместна, когато се сравняват езици с различна структура, единият от които има морфологичен израз, а другият няма, но е твърде едностранчива при представянето на детерминацията в език с членна система.

Поради това се налага нова линия, което съчетава логика и прагматика. Логико-прагматично описание на детерминацията намираме в изследванията на М. Лакова, някои от които са в съавторство с Г. Гаргов (Лакова/Lakova 1983; Лакова, Гаргов/Lakova, Gargov 1985; Лакова/Lakova 1997–1998). Интересът на М. Лакова към детерминацията е траен и задълбочен, като авторката показва предпочитание ту към логико-семантичния, ту към прагматичния подход, докато в един момент стига до логичното заключение, че двата подхода може да се обособят с научна цел, тъй като описанието на категорията би било непълно, ако двете гледни точки се прилагат поотделно. Именно М. Лакова и Г. Гаргов поставят началото на съвременното разглеждане на категорията като семантико-прагматична. Така за пръв път експлицитно се изразява наличието на прагматичен компонент в семантиката на категорията. Тази типология се споделя от повечето съвременни изследователи. М. Лакова преодолява традиционната морфологична дихотомия определеност – неопределеност, като разделя именните фрази на три типа: дефинитни, индефинитни и адефинитни. Приносен ха-

рактър има и приемането на два омонима при нулевия член, които се реализират в различни синтактични позиции и имат различна функция. Към това схващане ние бихме направили едно уточнение. Предлагаме да се направи и терминологична разлика между двата омонима. Омоним O_1 , който маркира нереферентните, предикативните фрази от типа *Петров е цигулар*, да се нарича само „нулев член“, тъй като той няма отношение към определеността/неопределеността. Омоним O_2 , който маркира неопределените именни фрази в аргументни позиции от типа *Говорих с цигулар на партито*, да се нарича „нулев неопределителен член“.

Засега като доминираща се очертава референциално-прагматичната линия на описание. Давайки превес ту на референциалната теория, ту на лингвопрагматиката, редица автори смятат, че този подход е най-адекватният при опитите за семантично моделиране и тълкуване на детерминацията (Станков/Stankov 1984, 1987, 1995; Станков, Иванова/Stankov, Ivanova 1989; Ницолова/Nitsolova 2008; Буров/Burov 2004, 2008; Маровска/Marovska 2013; Зидарова/Zidarova 2018). В. Станков е безспорно един от изследователите, допринесли в максимална степен за изясняването на детерминацията в българския език. В множество свои публикации той анализира различни аспекти на този лингвистичен проблем, свързани с определителния и неопределителния член, със семантиката на категорията и особено със семантиката на неопределеността. От референциална гледна точка В. Станков обособява три типа референция, свързани с детерминацията: индивидуална (специфична и неспецифична), атрибутивна и генерична. Тази класификация повече прилича на типовете определеност и неопределеност, отколкото на типовете референция. Всъщност авторът разглежда референтния статус само на различните типове именни фрази с детерминатор. В класификацията липсват фразите с нулев член, които в някои случаи също могат да бъдат референтни. Една от основните заслуги на В. Станков е неговото задълбочено анализиране конкретно на неопределеността, което представлява съществен принос към теорията, отнасяща се до детерминацията като цяло. На В. Станков дължим въвеждането в описанието на българския език на опозицията *специфична : неспецифична неопределеност*, която се използва от редица изследователи след това. В семантично отношение авторът първоначално борави с признака „известност“, но по-късно предпочита признака „идентифицираност“, който също е прагматичен. Този признак се базира върху докомуникативната опозиция *известност : неизвестност*. Признаците „известност“ и „неизвестност“ се срещат още и в морфологичните интерпретации (виж по-горе Л. Андрейчин и Ст. Стоянов). В прагматичното описание В. Станков включва в опозицията двустранна идентифицираност (определеност) – едностранна идентифицираност, неидентифицираност (неопределеност). Така спорните в продължение на десетилетия *един*-фрази, на които се приписва значение „едностранна идентифицираност“, попадат в сферата на неопределеността, а не на определеността, както ще видим, че се наблюдава при други автори.

Но интерпретацията допуска и обратното виждане – едностранната идентифицираност всъщност може да се нарича и едностранна неидентифицираност в зависимост от това, в коя посока се разглежда процесът – от страна на адресанта или от страна на адресата. Например Й. Пенчев категорично смята, че *един*-фразите са определени, и съответно „един“ е маркер за определеност (Пенчев/Penchev 1984). Обобщение на принципните си възгледи за неопределеността В. Станков прави в студията „Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език“ (Станков/Stankov 1995). Това е най-детайлното описание на неопределеността във всичките ѝ семантични разновидности, богато аргументирано чрез разнообразни примери и парафрази. Докато в по-ранните си работи В. Станков отхвърля необходимостта от привличане на референциалната теория, то в последните си изследвания вече смята, че определеността и неопределеността са пряко свързани с референтната функция на езика

Придържайки се към референциално-прагматичната интерпретация, Ст. Буров прилага и възможностите, които дава функционалната граматика (Буров/Burov 2004). Авторът обвързва детерминацията с категориални признаци на съществителното име като бройност и абстрактност – аспект, на който твърде малко е обръщано внимание. Ст. Буров продължава и развива референциално-прагматичната линия на анализ, въвеждайки понятието „референциален статус“ и приемайки идентификацията като акт, безспорно свързан с детерминацията. Ст. Буров прави една важна от наша гледна точка корекция на термина „идентифициран“. Авторът изразява предположението, че всъщност става дума за „идентифицируем“ (Буров/Burov 2008: 53). Смятаме, че има доста съществена разлика в избора на причастие. „Идентифициран“ означава *осъществен акт* на идентификация. „Идентифицируем“ означава *възможен акт* на идентификация. Тази възможност може да се реализира, или не в изказването. Т.е. става дума за прагматичен потенциал на говорещия, който потенциал може да се реализира или не. Ст. Буров приема, че признаците, изграждащи семантиката на категорията са два типа: логико-семантични (специфичност/неспецифичност) и прагматични (определеност/неопределеност, двустранна/едностранна идентифицираност“ (Буров/Burov 2004: 359).

Р. Ницолова е един от най-изтъкнатите български морфолози и неизбежно обръща в граматиката си сериозно внимание върху детерминацията, още повече че и по-рано е заявявала авторските си интереси към тази тема във връзка с прагматичното описание на езика и с местоименната система (Ницолова/Nitsolova 2008). Детерминацията се приема за категория на съществителното име и се дефинирана като граматична категория със семантико-прагматичен характер, свързана с изказването, речевата ситуация и участниците в комуникативния акт. Въпреки че насоката на описание е предимно морфологична и са използвани някои традиционни термини, към категорията се подхожда в максимално широк аспект, надхвърлящ познатата морфологична рамка. Значението на детерминацията се проек-

тира не само върху именната група, но и върху цялото изречение, като на категорията се приписва текстова функция, свързана с изграждането на кохезионните връзки в текста. По отношение на семантичната структура на категорията Р. Ницолова разграничава следните структурно-семантични разновидности: обективна определеност, субективна определеност и неопределеност. В аргументна позиция опозицията *определеност : неопределеност* се преплита с опозицията *специфичност : неспецифичност*. Първата опозиция има прагматичен характер, базира се на признака „познатост на референта“, а втората има когнитивен характер и се базира на признаците „род – вид“ в йерархичен порядък. Опозицията *специфичност : неспецифичност*, която е логико-семантична, е надредна спрямо опозицията *определеност : неопределеност*, която има комуникативно-прагматичен характер. Р. Ницолова се придържа строго и към теорията за референцията, като приема и опозицията *референтност : нереперентност*, допускайки съществуването на референтни и нереперентни именни групи.

Вече почти няма автор, който да не се опитва да съчетае семантиката и прагматиката, осъзнавайки, че семантиката на детерминацията не може да бъде анализирана извън речевия акт и участниците в него. Категорията безспорно има определено логико-семантично съдържание, но на равнище изказване това съдържание се модифицира в зависимост от прагматичните параметри на изказването. Видно е обаче, че авторите рядко споделят обща позиция по темата. Различия се наблюдават както по отношение на методологията, така и по отношение на терминологията. Натрупано е голямо количество термини, най-често това са названия на семантичните признаци, които авторите приемат за релевантни. Много е трудна ориентацията в това голямо количество от разнородни гледни точки. Между авторите няма единодушие по принципни въпроси като структура на категорията, диференциални семантични признаци, експлициране на семантичните признаци, избор на описателен подход. Това логично води до липса на яснота по отношение на детерминацията като цяло. Ето какво разнообразие се наблюдава при обособяването на семантичните признаци, формиращи семантиката на категорията: референтност, единичност, известност, дефинитност (М. Лакова); единичност, екзистенциалност, всеобщност (В. Косеска-Тошева, Г. Гаргов); референтност, тоталност, идентифицираност, сигнификативност (В. Станков); специфичност, определеност, идентифицираност (Ст. Буров); дискретност, лимитираност (Т. Шамрай); специфичност, референтност, фиксираност, определеност (Р. Ницолова). Това многообразие от признаци се дължи според нас на две причини. Първо, прилага се различен терминологичен апарат, като авторите наблюдават повече или на логическата, или на комуникативната страна на категорията. Второ, очевидно е желанието на всеки автор да представи оригинално описание, внасяйки нови и нови признаци. Всъщност значителна част от посочените семантичните признаци са твърде близки по съдържание и между тях можем да открием елементи на синонимия. Например при

признаците тоталност, единичност, специфицираност, лимитираност, цялостност, конкретност. Всички те визират един отделен обект от понятийното множество. Признаците определеност и неопределеност са почти лишени от съдържание, въпреки тяхната традиционност. Те не дават яснота по въпроса какво точно е определеност, респ. неопределеност, кога обектът е „определен“ и какво означава това. Всъщност всеки автор се опитва да замени тези утвърдени признаци с нови именно защото „определеност“ и „неопределеност“ звучат неконкретно и неясно откъм съдържание. Едва ли някой би могъл да каже какво точно означава един обект да е „определен“ или „неопределен“.

В контекста на нашето разбиране за детерминацията приемаме, че най-адекватен ракурс на описание е семантико-прагматичният, съобразен с основните фактори на комуникацията. Смятаме, че описанието на детерминацията е невъзможно, без да се отчитат комуникативни фактори като адресат, адресант, комуникативна ситуация, контекст, познавателен ресурс, като за основна комуникативна единица приемаме изказването. Семантиката на детерминацията определено надхвърля рамките на граматичната форма. Минималната единица, която позволява да се прави анализ на детерминаторите и тяхната семантика, е именната фраза, оптималното пространство е изказването, а максималното по обем пространство е дискурсът.

Традиционно наричаната „морфологична категория определеност/неопределеност“ се включва в по-широка лингвистична сфера, която приемаме, че представлява „детерминацията“. Под детерминация разбираме широка по обем функционално-семантична категория, чиито прояви са комуникативно обусловени и която бива експлицирана на езиково равнище от различни граматични и лексикални модификатори. Предпочитаме термина „детерминация“ (въпреки че съзнаваме как той насочва предимно към определеността), защото този термин позволява да се дистанцираме от тясно морфологичния подход. За общо семантично съдържание на категорията приемаме *отношението на участниците в комуникативния акт към предмета на съобщението*. Т.е. как говорещият представя определено мисловно съдържание с оглед на комуникативните си намерения. От двамата комуникатори приемаме, че водеща роля има говорещият, тъй като той е продуцентът на изказването. Но не подценяваме ролята и на слушащия, тъй като без него не може да се осъществи успешен в комуникативно отношение речев акт. В зависимост от предполагаемата информираност на адресата говорещият прави собствена проекция на мисловното съдържание, което иска да предаде, т.е. представя предмета на съобщението по адекватен за намеренията и възможностите си начин. Този начин обаче трябва да е съобразен до известна степен и с познавателната компетентност на адресата, ако говорещият иска да постигне успешен в комуникативно отношение акт. Два фактора определят начина, по който субектът ще представи назования обект: как субектът *може* да представи обекта

(което зависи от когнитивно-познавателните възможности на субекта) и как субектът *иска* да представи обекта (което зависи от комуникативната интенция на субекта).

Смятаме, че най-добри резултати при анализа на детерминацията и нейните изразни средства би дало *съчетаването на функционалния, комуникативния и прагматичния подход*. Прилагането на тези три подхода позволява по най-добър начин да се представи детерминацията, като се имат предвид едновременно съдържанието, модификаторите и употребата на именните фрази. Функционалният подход описва онези свойства на езиковите единици, които са заложили в тяхната семантика и се проявяват в речта под формата на различни употреби, като дава възможност да се анализира езикът в неговата актуалност. Комуникативният подход разкрива свойства на езиковите единици, които се проявяват в общуването, т.е. в комуникативното взаимодействие между комуникаторите, тъй като именно в процеса на комуникация се употребяват езиковите средства и се актуализират различни интенционални, социални и други комуникативни смисли. Прагматичният подход отчита като значещ фактор субекта. Именно субектът използва езиковите единици и езика като цяло за нуждите и целите на комуникацията. За тези цели субектът избира изразните средства, които най-точно отговарят на комуникативното му намерение. Тези три подхода са тясно свързани и се допълват взаимно. Системно-структурното устройство на езика е фундаментът, върху който стъпват комуникативно-прагматичните наблюдения за особеностите в употребата на езика в процеса на общуване. Функцията на езиковата единица е част от триадата съдържание – форма – функция. Всяко съдържание се материализира в определена форма, която от своя страна се използва в изказването с определена функция. Когато съдържанието е по-сложно структурирано, включва повече семантични признаци, то и формите, които го експлицират, са повече на брой, а оттам и функциите са повече и по-разнообразни. Това в максимална степен се отнася за детерминацията.

Семантичното описание на детерминацията е невъзможно без термина „семантичен признак“, посредством който се структурира съдържанието на категорията. Изолирането и назоваването на даден признак обаче е сериозно предизвикателство за изследвателя. От една страна, винаги се намира контекст, в който изолираният признак да не се прояви. От друга страна, немислимо е членовете и местоименията, които представляват шифтърни думи, да бъдат описани, без да се отчитат контекстовите фактори. Въпреки че семантичният признак е понятие от сферата на парадигматиката, той може да се разглежда и на синтагматично равнище, тъй като в различен контекст бива приоритетен един или друг признак от семантиката на езиковото средство. Освен това отделните признаци се изолират единствено на базата на лингвистичната интуиция на изследвателя и в този смисъл са условни по принцип. Описанието на комуникативния процес и на детерминацията в частност е почти невъзможно и извън теорията за

референцията. Поради множеството и понякога противоречиви тълкувания на понятието „референция“ ще направим уточнение, че за нас референцията е субективен акт на индивидуализация на обекта в процеса на речта, което не означава автоматично, че всяко изказване е референтно по силата на включването му в речта. Референцията е начин, по който говорещият отнася знака към извънезиковия свят, което допуска наличието както на референтни, така и на нереперентни фрази в изказването. Докато семантичното описание е неизбежно, то прагматичното е необходимо при описанието на факти, свързани с процеса на речта, и специално при описанието на детерминацията, която не може да бъде адекватно обяснена извън рамките на речевия акт и комуникативната ситуация. На пръв поглед семантиката и прагматиката са два доста различни аспекта на знака, но всъщност те идеално се допълват. По наше мнение прагматиката е всъщност тясно свързана със семантиката и само за конкретна научна цел те могат да бъдат разглеждани изолирано. Прагматиката е вид семантика, но не с оглед на отношението знак – свят, а с оглед на отношението знак – субект – свят. В комуникативно-прагматичния компонент се включва начинът, по който изказването се съотнася с речевата ситуация. Ако семантиката изучава значението преди всичко като бинарно отношение, то прагматиката разглежда значението като тричленно и третият член е говорещият човек, тъй като всеки език е език на субекта, а субектът е посредник между света и езика. Съчетаването на двата подхода – семантичен и прагматичен – е не само възможно, а и нужно. Към тези два подхода може да се добави и референциалният. Според нас морфологията е свързана само с морфологичната операция членуване – присъединяване на членна морфема към основата на думата (като дума може да не бъде съществително име). Що се отнася до категорията детерминация, тя е категория на именната фраза (в частност – на съществителното име) и оттам на изказването като речева единица. Затова и най-пълно и многоаспектно ни изглежда описанието на детерминацията чрез съчетаването на семантика, прагматика и референция. Категорията е твърде сложна и многоаспектна, за да може да се опише с помощта само на един подход. Такова описание, макар и вярно, би било недостатъчно и непълно. Семантичният подход определя логическите операции, които се извършват спрямо екстенционала на името – квантификация на отделен елемент или номинация на целия екстенционал. Прагматичният подход включва в описанието комуникаторите, на първо място адресанта като продуцент на изказването. Продуциращият субект формулира изказването на първо място с оглед на комуникативната си компетентност и на второ място – с оглед на комуникативните си намерения. Именно от прагматична гледна точка говорещият избира и съответните изразни средства, които съответстват на комуникативните му намерения. Именно адресантът осъществява така важния акт на идентификация. Но идентификация е възможна само ако преди това се е извършила квантификация. В този смисъл говорещият минава през два етапа: първо

квантифицира или не елемент от екстенционала, второ, ако е извършил квантификация, представя квантифицирания елемент като идентифициран или не.

Детерминацията се базира на три мисловно-речеви операции: *квантификация* (логическа), *референция* (комуникативна) и *идентификация* (прагматична). Именно на базата на тези три операции се основават и семантичните признаци, които приемаме за релевантни при описанието на детерминацията: квантификация (единичност/неединичност), референция (референтност/нереферентност) и идентификация (идентифицираност/неидентифицираност). Докато първите два имат бинарен опозитивен характер, при третия се наблюдава градуалност, тъй като съществува и трета междинна степен – идентифицируемост. Приемаме, че за описанието на семантиката на детерминацията необходимият минимум от признаци е: [единичност], [референтност], [идентифицируемост] и [идентифицираност]. В различни изказвания се реализира различна комбинация от тези признаци.

Признакът [единичност] се изразява в сингуларизация на обектите. Той е резултат от логическата операция квантификация, извършена спрямо екстенционала. Когато не се означава сингуларен обект/множество в неговата цялост, името участва в изказването с предираща семантика и назовава класа от интенционална гледна точка. Единичността е предпоставка за осъществяване или не на следващия акт – идентификация. Признакът „единичност“ няма връзка с количеството обекти – обектът може да е един или да е някакво множество от еднородни обекти. Става дума за противопоставянето „обект – клас“. Признакът [+единичност] е най-видимо присъщ на собствените имена, чиято основна функция е да индивидуализират и идентифицират обекта. Затова референтни фрази, маркирани с признака [+единичност], могат да се разширят със собствено име, тъждествено в денотативно отношение: *Купих книгата „Пощенска картичка“, Направих резервация в един хотел – „Царевец“*.

Признакът [референтност] е комуникативен (в съответствие с нашето по-тясно разбиране за референцията като субективен акт на отнасяне) и позволява на говорещия да представи обекта по два начина – референтно или нереферентно. Двете аксиоми на П. Адамец, описващи различни актове на референция, отговарят на нашето виждане за осъществяване на комуникативния процес. П. Адамец различава завършена (fully consummated) референция и успешна (successful) референция. Успешна е тази референция, когато говорещият е осъществил акт на референция, но обектът не може да бъде идентифициран от слушащия. Завършената референция е тази, при която обектът е идентифициран недвусмислено от слушащия (идентифицираща референция). (Адамец/Adamets 1985). Референтността предполага съществуване на конкретен обект, за който се отнася изказването. Нереферентност е налице тогава, когато обектът е назован с оглед на предиращите го признаци. В този смисъл разбираме референцията не

като акт на актуализация, а като акт на индивидуализация. Референтността е начин на употреба на знака. Името може да бъде референтно или неререферентно употребено в изказването. Този признак се реализира на речево равнище и в рамките на конкретното изказване. Референтни са имената (фразите), съотнесени с конкретен индивид/елемент от екстенционала. Понятието „референт“ според нас е двуизмерно: то е свързано с обектите от реалния свят, но и с комуникаторите, главно с продуцента на изказването, който е водеща фигура в процеса на комуникация. Интенцията разбираме като „намерение“, „замисъл“, „комуникативна цел“ на говорещия, т.е. мисъл с определена насоченост. Референцията е процес, в който можем да разграничим обект и субект на референцията. Прагматизирането на референцията, за което говори Р. Ницолова, е най-успешният според нас начин за представяне на детерминацията. Задоволителна обяснителна сила показва теорията за референцията, но разбираана не в логически, а в комуникативен план. В логико-семантичен аспект референцията е свързана с отношението знак – означаемо извън актуалния дискурс. В рамките на дискурса обаче знакът не просто означава (реферира) нещо, а означава (или не) конкретно нещо. Имайки предвид, че референцията не е просто актуализация, то приемаме, че референтността е свойство, което името може да реализира или да не реализира в конкретното изказване. Референцията е процес на съотнасяне на реален знак към конкретен обект в състава на актуално изказване. Чрез речевата референция се извършва селекция, индивидуализация на даден елемент от екстенционала на името. При референтна употреба се акцентира върху обекта, а при неререферентна – върху качествата на класа обекти. Признакът [-референтност] е налице, когато името е в предикативна позиция. Тогава то назовава целия клас обекти като носители на даден признак. Например: *Това е списание.* = Това е *x*, което е [вид периодично издание] = Това е вид периодично издание. *Тя остава вдовица.* = Тя е *x*, което е [жена, чийто съпруг е починал] = Тя е жена, чийто съпруг е починал. Тези имена не реферират обект, а назовават признаци. Неререферентни са и някои имена в аргументна позиция, което обаче зависи от параметри на изказването като модалност и темпоралност. Например: *Искам да имам дете; Търся детегледачка; Никога не съм имала кола; Не познавам художници; Не ям месо.* Признакът [+референтност] е налице, когато името назовава обект от множеството, т.а рефериращото име е отнесено спрямо конкретен елемент от екстенционала на това име. Например: *Списанието е на масата; Разговарях с учителката ти; Блъсках колата; Тази птица е много красива; Запознах се с една вдовица; Разминах се с някакъв лекар в коридора.*

Признаците [идентифицируемост] и [идентифицираност/неидентифицираност] са прагматични и са свързани с начина, по който говорещият иска да представи обекта, и начина, по който е представен обектът. За „познатост“ (известност) се говори още в най-ранните изследвания на категорията. Особено прецизен в обяснението на познатостта е Л. Андрей-

чин, който посочва, че познатостта може да се дължи на три фактора: познавателен опит, ситуация и предходен текст (виж по-горе Андрейчин/Andreychin 1944/1978). Никой обаче не обяснява какво точно значи „познатост“. И именно поради непрозрачността на термина повечето автори се отказват по-късно да боравят с него. Познатостта е презумпция, на която се основава идентификацията. Идентификацията е всъщност доведен докрай процес на познание. Признакът „познатост“ е с по-широко съдържание и означава нещо, което се намира или е било в нашия познавателен обсег. На базата на тази познатост може да се извърши на един следващ етап и идентификация, но не е задължително. Непознатост винаги предполага невъзможност за идентификация, но познатост не означава автоматично и възможност за идентификация. Признакът „познатост“ предполага наличие на определено знание, познаване, но то невинаги е достатъчно за осъществяване на идентификация. При следните изказвания: *Намерих пръстен на пода, Видях таралеж в храстите, Запознах се с доктор по философия, Чух нова песен по радиото*, говорещият е имал контакт с референта и в този смисъл го познава. Перцепцията може да е само визуална, но при всички случаи дава определено знание за обекта. На базата на познавателната компетентност се градят прагматичните признаци, свързани с акта на идентификация. Този акт може да е възможен или реализиран, въз основа на което различаваме два признака: [идентифицируемост] и [идентифицираност]. Признакът [идентифицируемост] означава потенциална възможност говорещият да извърши идентификация. Признакът [идентифицираност] е свързан с реализираната възможност. Посочените признаци са предмет на множество дискусии, някои от които отбелязахме по-горе. Проблемът произтича от факта, че говорещият може да разполага с достатъчно познавателна компетентност, която му позволява да идентифицира референта, но поради някакви комуникативни съображения да не осъществи идентифициращ акт. Така се оформя следната прагматична градация: неидентифицираност > идентифицируемост > идентифицираност.

Ако въпросът с признака [идентифицираност] е относително ясен, то признакът [идентифицируемост] е повод за много спорове и различни мнения. Признаците [идентифицируемост] и [идентифицираност, неидентифицираност] са свързани с отношението на говорещия и на слушащия към предмета на съобщението и по-точно с тяхната познавателна компетентност. Признакът [идентифицируемост] се отнася до прединформацията, до етап, предхождащ формирането на конкретно изказване, и е значим само за говорещия. Но и двата признака засягат по принцип информационните системи на комуникаторите, и по-специално наличието или липсата на пресечна точка между двете информационни системи. Когато е налице едностранна идентифицируемост (възможност за идентификация само от страна на говорещия), има разминаване между информационните системи на комуникаторите. Актуализират се признаците [+идентифицируемост] и [-неидентифицираност]. За говорещия в това положение има две въз-

можности, които определят и начина, по който той ще конструира изказването си. Ако говорещият знае, че събеседникът му е недостатъчно информиран, ще прибегне до неопределена именна конструкция или до конструкция, подсказваща, че той разполага с повече информация от адресата. Например: *Живее с момиче от Плевен, Живее с едно момиче от Плевен*. Ако говорещият е наясно, че събеседникът му разполага с достатъчната информираност за референта, ще използва конструкцията: *Живее с момичето от Плевен*. Най-интересна от комуникативна гледна точка е ситуацията, в която говорещият, разполагайки с възможност за идентификация, не я осъществява поради някакви свои съображения – било поради това, че смята идентифицирането в този момент за ненужно, несъществено, било поради желание да укрие информацията, с която разполага. Например в изказването *Дълги години работех в един завод за пластмаса* адресантът явно не смята за нужно да конкретизира въпросния завод. Т.е. неидентифицираността е следствие на първо място от комуникативната интенция на говорещия, а на второ място – от предполагаемата информираност на адресата. От значение се оказва не само възможността, но и желанието за идентификация. Двойката възможност за интерпретация на изказвания от типа *Срещнах на улицата един приятел* се вижда и в терминологично-квалификационните различия. Според едни автори става въпрос за вид определеност, а според други – за вид неопределеност. Това се дължи на факта, че в тези фрази се комбинират признаците [+идентифицируемост] и [-идентифицираност]. Т.е. има елемент и на определеност, и на неопределеност в традиционния смисъл на тези понятия. Ако изхождаме от гледна точка на продуцента на изказването, който е водещата фигура в комуникацията, референтът е определен, идентифициран. Ако изхождаме от гледна точка на информацията, съдържаща се в изказването, която е предназначена за адресата, референтът е неопределен, неидентифициран. Затова и *един*-фразите биват квалифицирани по различен начин от изследователите. Според нас проблемът се дължи на това, че всички автори се стремят да подчинят *един*-фразите на една от двете традиционни сфери – определеността и неопределеността, на основата на които е изграден и традиционният двучленен модел на детерминацията. Говори се за видове определеност или за видове неопределеност. Докато според нас това не е подредна семантика, а равноредна на двата полюса: неопределеност/неидентифицираност ~ определеност/идентифицираност.

Според нас относително пълният модел на детерминацията включва четирите посочени признака, на базата на които може да се обособят и четири семантико-прагматични сфери, всяка от които използва специфичен набор от детерминатори. За граматични детерминатори приемаме определителния член, неопределителния член и нулевия член (0_1 и 0_2), за лексикални детерминатори приемаме някои местоименни лексеми (показателни, притежателни, неопределителни) и два омонима на лексемата *един*

– *един*₁ (неопределително местоимение) и *един*₂ (полуграматикализиран неопределителен член).

Сфера 1.

[+единичност]		<i>Детето плаче.</i>
[+референтност]	N-т	<i>Котката спи на стола.</i>
[+идентифицируемост]	този N	<i>Тази котка е бяла.</i>
[+идентифицираност]	проприя	<i>Мария замина за Пловдив.</i>

Сфера 2.

[+единичност]		<i>Бях омъжена за един лекар</i>
[+референтност]		<i>Работя в едно училище.</i>
[+идентифицируемост]	един ₂ N	<i>Отседнахме в един хотел.</i>
[–идентифицираност]		

Сфера 3.

[+единичност]		<i>Дай ми чаша!</i>
[±референтност]	0 ₁	<i>Получих писмо.</i>
[–идентифицируемост]	ня- +N	<i>Изскочи някакво куче.</i>
[–идентифицираност]	един ₁	<i>Обади се една жена.</i>

Тези три сфери се реализират само в аргументна позиция. Именно в такава позиция прагматичните признаци са от изключителна важност при представянето на референта. Тричленният модел на категорията включва само тези варианти. Но съществува и още една възможност. Това са именни фрази в предикативна позиция и в някои случаи на аргументна позиция, когато са употребени в система на иреалис или в неактуално изказване. Тогава имената означават единствено езиковия концепт, приписан им по силата на езиковия код. Те са носители на признаците [–единичност] и [–референтност], а името означава целия си екстенционал. В този случай прагматичните признаци стават нерелевантни. Това позволява да обособим четвърта семантична сфера, която се противопоставя на предходните три сфери, което прави модела на детерминацията четиричленен.

Сфера 4.

[–единичност]	N + 0 ₂	<i>Тя е студентка. Това е котка.</i>
[–референтност]		<i>Мразя хлебарки. Обичам шоколад.</i>

В предикатна позиция могат да се реализират всъщност две противоположни значения. От една страна, е възможна тотална идентификация на конкретен референт, което се наблюдава при изразяване на твърдение (*Петров е победителят, Тя е домакинята на приема*). От друга страна, е възможна и абсолютна неидентифицираност, нереперентност и означаване на целия екстенционал по силата на сигнификативното значение на името (*Петров е победител, Тя е домакиня на приема*). Тези две противополож-

ни значения се маркират и чрез двата противоположни детерминатора – нулев член и определителен член.

Въпреки множеството изследвания и мнения по въпроса за детерминацията, част от които отбелязахме тук, проблемът остава открит за нови гледни точки. Въпросите, засягащи детерминацията, са толкова много и толкова различни, че е трудно да бъдат обхванати в едно изследване и да получат общоприета задоволителна интерпретация. Доминиращият прагматичен характер на категорията прави и невъзможно (засега) да се формулират ясни и категорични правила за употреба на детерминаторите.

ЛИТЕРАТУРА

- Адамец 1985: *Адамец, П.* К вопросу о выражении референциальной соотнесенности в чешском и русском языках. – В: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 15. Зарубежная русистика. Москва, Прогресс.
- Андрейчин 1978: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София, Наука и изкуство.
- Буров 2004: *Буров, Ст.* Определеност/неопределеност и пространствено-временна локализация. – В: Ст. Буров. *Познанието в езика на българите*. Велико Търново, Фабер.
- Буров 2008: *Буров, Ст.* Определеност/неопределеност и когнитивен статус на имената в българския език. – В: *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Сборник в чест на проф. Р. Ницолова*. München, Sagner.
- Гаргов, Косеска-Тошева 1990: *Гаргов, Г., В. Косеска-Тошева.* Българско-полска съпоставителна граматика. Т. 2. Семантичната категория определеност/неопределеност. София, БАН.
- Георгиев 1978: *Георгиев, Ст.* Лексико-морфологическа модификация на първичното числително *един* в съвременния български език. – В: Помагало по българска морфология. Имена. София, Наука и изкуство.
- Грамматика 1983: Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. София, БАН.
- Зидарова 2018: *Зидарова, В.* Семантика и прагматика на детерминацията в българския език. Пловдив, Коала прес.
- Иванчев 1978: *Иванчев, Св.* Наблюдения върху употребата на члена в българския език. – В: *Помагало по българска морфология. Имена*. София, Наука и изкуство.
- Куцаров 2007: *Куцаров, Ив.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Лакова 1983: *Лакова, М.* Семантика на въпросителните местоименни думи в съвременния български книжовен език във връзка с категорията определеност/неопределеност. – *Известия на Института за български език*, кн. XXV.
- Лакова 1997–1998: *Лакова, М.* Категорията неадефинитност/адефинитност, или категорията „определеност/неопределеност“. – *Български език*, № 1.

- Лакова, Гаргов 1985: *Лакова, М., Г. Гаргов*. За категорията определеност/неопределеност като семантико-прагматична категория. – *Език и литература*, № 2.
- Маровска 2013: *Маровска, В.* Референция и рефериране в света на езика. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Младенов, Попвасилев 2012: *Младенов, Ст., Ст. Попвасилев*. Граматика на българския език. София, Изток-Запад.
- Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Пашов 1999: *Пашов, П.* Българска граматика. Пловдив, Хермес.
- Пенчев 1984: *Пенчев, Й.* Строеж на българското изречение. София, Наука и изкуство.
- Станков 1984: *Станков, В.* За категорията неопределеност на имената в българския език. – *Български език*, № 3.
- Станков 1987: *Станков, В.* За семантичния инвариант на определителния член в българския език. – В: *Доклади от Втория конгрес по българистика. Съвременен български език*. София, БАН.
- Станков 1995: *Станков, В.* Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. – В: *Проблеми на граматичната система на българския език*. София, Академично издателство „Марин Дринов“.
- Станков, Иванова 1989: *Станков, В., М. Иванова*. За неопределените именни синтагми, изразяващи специфичност/неспецифичност. – *Български език*, № 1.
- Стоянов 1964: *Стоянов, Ст.* Граматика на българския книжовен език. София, Наука и изкуство.
- Стоянов 1965: *Стоянов, Ст.* Членуване на имената в българския език. София, Наука и изкуство.
- Стоянов 1980: *Стоянов, Ст.* Граматическата категория определеност в българския език. София, Народна просвета.
- Шамрай 1990: *Шамрай, Т.* Типологична характеристика на категорията определеност/неопределеност (върху материал от български и фински език). – *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии*. Т. 80–81. *Езикознание*.

REFERENCES

- Adamets 1985: *Adamets, P.* К вопросу о выражении референциальной соотнесенности в чешском и русском языках. – In: *Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. Вып. 15. Zarubezhnaia rusistika. Moskva, Progress.
- Andreychin 1978: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Burov 2004: *Burov, St.* Opredelenost/neopredelenost i prostranstveno-vremenna lokalizatsiya. – In: *Burov, St. Poznaniето v ezika na balgarite*. Veliko Tarnovo, Faber.

- Burov 2008: *Burov, St.* Opredelenost/neopredelenost i kognitiven status na imenata v balgarskiya ezik. – In: *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Sbornik v chest na prof. R. Nitsolova*. München, Sagner.
- Gargov, Koseska-Tosheva 1990: *Gargov, G., V. Koseska-Tosheva*. Balgarsko-polska sapostavitelna gramatika. T. 2. Semantichnata kategoriya opredelenost/neopredelenost. Sofia, BAN.
- Georgiev 1978: *Georgiev, St.* Leksiko-morfologicheska modifikatsiya na parvichното chislitelno edin v savremenniya balgarski ezik. – In: *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena*. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Gramatika 1983: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. T. 2. Morfologiya. Sofia, BAN.
- Ivanchev 1978: *Ivanchev, Sv.* Nablyudeniya varhu upotrebata na chlena v balgarskiya ezik. – In: *Pomagalo po balgarska morfologia. Imena*. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Kutsarov 2007: *Kutsarov, Iv.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisiy Hilendarski”.
- Lakova 1983: *Lakova, M.* Semantika na vaprositelnite mestoimenni dumi v savremenniya balgarski knizhoven ezik vav vrazka s kategoriyata opredelenost/neopredelenost. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, kn. XXV.
- Lakova 1997–1998: *Lakova, M.* Kategoriyata neadefinitnost/adeinitnost, ili kategoriyata „opredelenost/neopredelenost“. – *Balgarski ezik*, № 1.
- Lakova, Gargov 1985: *Lakova, M., G. Gargov*. Za kategoriyata opredelenost/neopredelenost kato semantiko-pragmaticzna kategoriya. – *Ezik i literatura*, № 2.
- Marovska 2013: *Marovska, V.* Referentsiya i referirane v sveta na ezika. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisiy Hilendarski”.
- Mladenov, Popvasilev 2012: *Mladenov, St., St. Popvasilev*. Gramatika na balgarskiya ezik. Sofia, Iztok-Zapad.
- Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Pashov 1999: *Pashov, P.* Balgarska gramatika. Plovdiv, Hermes.
- Penchev 1984: *Penchev, Y.* Stroezh na balgarskoto izrechenie. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Shamray 1990: *Shamray, T.* Tipologichna karakteristika na kategoriyata opredelenost/neopredelenost (varhu material ot balgarski i finski ezik). – *Godishnik na Sofiyskiya universitet, Fakultet po slavyanski filologii*. T. 80–81. Ezikoznanie.
- Stankov 1984: *Stankov, V.* Za kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskia ezik. – *Balgarski ezik*, № 3.
- Stankov 1987: *Stankov, V.* Za semantichniya invariant na opredelitelniya chlen v balgarskiya ezik. – In: *Dokladi ot Vtoriya kongres po bulgaristika. Savremen balgarski ezik*. Sofia, BAN.
- Stankov 1995: *Stankov, V.* Semantichni osobenosti na kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik. – In: *Problemi na gramatichnata sistema na balgarskiya ezik*. Sofia, Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov“.
- Stankov, Ivanova 1989: *Stankov, V., M. Ivanova*. Za neopredelenite imenni sintagmi, izrazyavashti spetsifichnost/nespetsifichnost. – *Balgarski ezik*, № 1.

- Stoyanov 1964: *Stoyanov, St.* Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Stoyanov 1965: *Stoyanov, St.* Chlenuvane na imenata v balgarskiya ezik. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Stoyanov 1980: *Stoyanov, St.* Gramaticheskata kategoria opredelenost v balgarskiya ezik. Sofia, Narodna prosveta.
- Zidarova 2018: *Zidarova, V.* Semantika i pragmatika na determinatsiyata v balgarskiya ezik. Plovdiv, Koala pres.

✉ Доц. д.ф.н. Ваня Зидарова
Филологически факултет
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
ул. „Цар Асен“ 24, Пловдив 4000, България

✉ Assoc. Prof. Vanya Zidarova, DSc
Faculty of Philology
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
24 Tsar Asen Str., Plovdiv 4000, Bulgaria

Публикувано: 5 юни 2020

Published: 5 June 2020